

Edward Rymar

Waldensi z "kacerskich" okolic Chojny w XIV-XV wieku

Rocznik Chojeński 1, 7-33

2009

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

WALDENSI Z „KACERSKICH” OKOLIC CHOJNY W XIV–XV WIEKU

O heretyckich ruchach w średniowieczu na Pomorzu oraz sąsiadującej z nią od południa brandenburskiej Nowej Marchii (w ramach diecezji kamieńskiej) powstały liczne już rozprawy. Rozpoczął je u schyłku XIX w. Wilhelm Wattenbach, wykorzystując odkrywane właśnie akta procesowe przeciwko herezykom z końca XIV w., w formie rękopisów przechowywane w bibliotece kościoła kolegiackiego w Greifswaldzie¹. Potem w XX w. problematykę herezji w Brandenburgii podejmował Gottfried Brunner², a w odniesieniu do tzw. „kacerskich wsi” z okolic Cedyni chojeński historyk Paul Schwartz³. Wielkim kontynuatorem badań nad tą problematyką w XX w. stał się Dietrich Kurze, który też w obszernym tomie wydał drukiem źródła do herezji na Pomorzu i Brandenburgii

¹ W. Wattenbach, *Über die Inquisition gegen die Waldenser in Pommern un der Mark Brandenburg*, „Abhandlungen der Königl. Preussische Akademie der Wissenschaften zu Berlin”, Jg 1886, s. 1–102; tenże, *Über Ketzergeschichte in Pommern und die Mark Brandenburg*, „Sitzungsberichte der Königl. Preussischen Akademie der Wissenschaften zu Berlin”, Jg 1886, Hlbd 1, s. 47–58 (za lata 1391–1458); tenże, *Über die Secte der Brüder vom freien Geiste. Mit Nachträgen über die Waldenser in der Mark und in Pommern*, „Sitzungsberichte der Königl. Preussischen Akademie der Wissenschaft zu Berlin”, Jg 1887, wyd. 1888, s. 517–544. O aktach procesowych inkwizycji szczecińskiej zob. też H. Lemcke, *Über die Waldenser in Pommern und das Ketzertribunal in Stettin in Jahre 1393*, „Monatsblätter” (Stettin) 2, 1888, s. 29–30.

² G. Brunner, *Ketzer und Inquisition in der Mark Brandenburg im ausgehenden Mittelalter*, „Jahrbuch f. brandenburgische Kirchengeschichte”, 1, 1904, s. 2 n.

³ P. Schwartz, *Die Ketzerdörfer im Königsberger Kreis*, „Die Neumark”, 1, 1924, s. 61–77.

z lat 1261-1618⁴, tworząc solidny fundament pod dalsze badania bez konieczności powtarzania kwerendy archiwalnej. W polskiej nauce sięgnął po te prace Wincenty Swoboda⁵. Odsyłając do tych poprzedników zainteresowanego czytelnika, tu zajmujemy się niektórymi aspektami historii grup heretyckich właśnie w „kacerskich wsiach” w obszarze tzw. Cedyńskiego Winkla, tj. regionu, który w XIV-XV w. ograniczony był od zachodu i południa Odrą, od północy Piaskową (Wysoką) Puszcza, od wschodu rynną jeziora Morzycko i rzeki Słubi k. Morynia, od południowego wschodu Puszcza Smolnicką (potem Łysogórskim Lasem).

Sekta waldensów bierze miano i początek od Piotra Valdes (Waldo), kupca z Lyonu z XII wieku. Po studiach nad Biblią doszedł on do wniosku, że obowiązkiem chrześcijanina jest życie w ubóstwie Jezusa i apostołów. Rozdał przeto majątek i począł nawoływać do wyrzeczenia się dóbr materialnych. Mając biskupi zakaz działalności w 1179 r. udał się do Rzymu, lecz papież Aleksander III zakazu nie uchylił, a wobec dalszego oporu jego następcą Lucjusz III w 1184 r. obłożył go wraz z wyznawcami ekskomuniką. Valdes ścigany przeniósł się do Czech gdzie zapewne zmarł w 1197 roku. Ośrodki jego wyznawców znajdowały się w Lombardii i Piemontie. W Nowej Marchii pojawili się już w czasach Askańczyków. Od przełomu XIII/XIV w. przez Odrę przenikali najpierw do ziemi chojeńskiej, gdzie w pierwszej ćwierci XIV w. powstało wielkie skupisko kacerzy⁶. Po okresie zamętu spowodowanego wymarciem margrabiów askańskich, już na początku panowania Wittelsbachów, bo w 1327, podjęto przeciw nim w biskupstwie kamieńskim postępowanie inkwizycyjne. Wtedy papież Jan XXII powiadomił biskupa o powołaniu urzędu inkwizytorskiego w polskiej prowincji dominikańskiej dla osądzenia „wrogów krzyża” uchodzących do Polski z Niemiec i Czech. Jednocześnie wzywał do udzielenia dominikanom pomocy⁷. Mogli to być wtedy waldensi lub begardzi, spotykani w księstwie szczecińskim w XIV wieku. Na ślad tych drugich natrafiamy w mandacie papieża Urbana V z 1364 r., Grzegorza XI

⁴ D. Kurze, *Zur Ketzergeschichte der Mark Brandenburg und Pommerns vornehmlich im 14. Jh. Luziferianer, Putzkeller und Waldenser*, „Jahrbuch f. die Geschichte Mittel- und Ostdeutschlands”, 16/17, 1968, s. 50–94; tenże, *Märkische Waldenser und böhmische Brüder. Zur brandenburgischen Ketzergeschichte und ihrer Nachwirkung im 15. und 16. Jh.*, „Festschrift f. Walter Schlesinger” („Märkische Forschungen”, Bd 74) Bd II, hrsg. H. Beumann, Köln/Wien 1974, s. 456–502; tenże, *Quellen zur Ketzergeschichte Brandenburgs und Pommerns*, Berlin 1975 (protokoły z procesu s. 71–261).

⁵ W. Swoboda, *Waldensi na Pomorzu Zachodnim i w Nowej Marchii w świetle protokołów szczecińskiej inkwizycji z lat 1392–1394*, „Materiały Zachodniopomorskie”, 19, 1973 (1976), s. 493–509.

⁶ W. Wattenbach, *Über Ketzergeschichte...*, s. 48; D. Kurze, *Zur Ketzergeschichte...*, s. 62, W. Swoboda, dz. cyt., s. 500.

⁷ *Pommersches Urkundenbuch* (dalej: PUB), Stettin 1937, Bd VII, nr 4301.

z 1372 r. i w rocznikach Odorika Raynalda⁸. Pisał o biczownikach także Thomas Kantzow w pomorskiej kronice w związku z „czarną śmiercią”, zarazą z połowy XIV wieku:

„Powstali tedy niektórzy prości ludzie, zbierali się po wsiach i miastach, wiele śpiewając pieśni pokutnych, następnie zaś osobliwą świętość uczynili z tego i nabożeństwo, darowanie odpustu pragnąc u Pana Boga naszego wyprosić, i ciągnęli wielkimi gromadami od kościoła do kościoła, każdy zaś dzierżył chorągiew, i doszedłszy do kościoła, cmentarza lub innego obszernego miejsca, suknie swoje zrzucali i chustami obwiązawszy biodra, biczowali się [...]. Z czasem wielkie ich mrowie urosło, a niewiast się tykać nie chcieli. Atoli stwierdzono, że to jest łotrństwo, chwymano ich tedy i część z nich spalono, pozostałych zaś karano inaczej, uciszając w ten sposób”⁹.

Interesujący nas tutaj kacerze nowomarchijscy to waldensi. W protokołach szczecińskiego procesu z końca XIV w. o którym niżej, natrafiamy na przekazy o wiele lat wcześniejszej działalności wędrownych duchownych tej sekty – tzw. heresiarchów. Przebywali czasowo wśród współwyznawców jako apostołowie, wygłaszali kazania, spowiadali, zbierali datki w pieniądzu i naturze. W miasteczku Angermünde takowy o imieniu Godekin pojawił się w 1332 r., inni, magister Andrzej i Konrad, przybyli w tej rejon około 1342 roku. Pochodzili z różnych stron Europy Środkowej, z Saksonii, południowych Niemiec, Turyn-gii, Szwabii, Austrii, także z Czech i Węgier. Byli też rodzimi. W aktach sądu inkwizycyjnego szczecińskiego z lat 1392–1394, wielokrotnie wspomnianym heresiarchą w regionie chojeńskim, działającym długo przed 1392 (w grudniu tego roku był już katolickim księdzem w Wiedniu) był Claus de Brandenburg, zwany Mikołajem Gotschalkiem z Brandenbura, lub Clausem (także Nicla-sem) z Chojny. Syn karczmarza i ławnika (*iudex*) Gotschalka ze wsi Łukowice, nie sekiarza. Wprowadzony został do sekty w Szczecinie w 1366 r.; jako heresiarcha działał w Szczecinie i Nowej Marchii, przebywał następnie w Pradze, gdzie był uczniem i przyjacielem Jana z Brna (v. Brünn) z zakonu dominikanów, działającego w latach 1373–1378¹⁰. Mikołaj w sekcie pozostawał z matką Gertrudą, zmarłą w 1389 r. i pochowaną na cmentarzu w Chojnie oraz z urodzoną

⁸ Przytacza je D. Kurze, *Quellen...*, s. 68–71.

⁹ T. Kantzow, *Pomerania. Kronika pomorska z XVI wieku*, t. 1, oprac. T. Bialecki, E. Rymar, Szczecin 2005, s. 435.

¹⁰ W. Wattenbach, *Über die Secte...*, s. 523 n.

w Łukowicach siostrą, Geze Gotschalczws, „dziewką z Chojny”, przesłuchaną 23 XII 1392 roku. Ona również w 1366 r. została wprowadzona do sekty w Szczecinie przez starego Thomische (Thomis, Domus?), w jego spichlerzu. Pozostała potem pod duchową opieką brata, przed którym odbywała dalsze spowiedzi, w tym raz w kapitularku augustianów w Chojnie, raz w Moryniu, raz w domu Rudegera (w Szczecinie), raz przed herezjarchą w kościele parafialnym w Chojnie, ostatni raz rok przez przesłuchaniem w Nowym Objezierzu w domu (Ottona) Pamillien¹¹. Herezjarcha Mikołaj z Chojny był wielokrotnie wymieniony w zeznaniach przesłuchanych.

W ciągu kilkudziesięciu lat XIV wieku w Nowej Marchii i księstwie pomorskim działało około dwudziestu herezjarchów¹². Kronika magdeburgska (*Chronicon Magdeburgense*) już pod 1336 rokiem donosi o sekciarzach Luciferianach z Angermünde, osądzonych przez inkwizytora Jordana z Magdeburga i oficjała biskupa brandenburskiego Ludwika. 14 z nich zostało wydanych wójtowi margrabskiemu i spalonych. Stąd to do miasta przylgnęło miano miasta kacerskiego, Ketter-Angermünde¹³. Wśród spalonych był Jan Myndeken, o czym zeznawała podczas szczecińskiego procesu w 1394 r. jego żona Zofia ze wsi Vlite, pozostająca 50 lat w sekcie, córka Ottona z Gerswalde i Matyldy pochowanej w Prenzlau¹⁴. Ponieważ kaczerze pochodzili z Angermünde, to oczywiście, że nie chodziło o satanistycznych lucyferian, radykalnej sekty powstałej w XI w. w Orleanie, z nazwą pochodzącą od biskupa Luzifera z Cagliari na Sardynii (IV w.), ale o dobrze tam znanych później waldensów przesłuchiowanych w Szczecinie¹⁵. Przepędzani z ziemi wkrzańskiej (Uckermark), zwłaszcza okolic Angermünde, chronili się w Nowej Marchii i księstwie szczecińskim gdzie długo nie byli niepokojeni.

Solidną źródłową podstawę do badań nad sekciarzami dają dopiero protokoły wielkiego procesu inkwizycyjnego w Szczecinie prowadzonego od grudnia 1392 do wiosny 1394 r. pod kierunkiem niemieckiego prowincjała zakonu celestynów Piotra Zwickera z Pragi, powołanego z konsensem papieskim do zwalczania herezji w diecezjach brandenburskiej, kamieńskiej i lubuskiej.

¹¹ D. Kurze, *Quellen...*, s. 99, nr 23, s. 109, nr 36.

¹² D. Kurze, *Zur Ketzergeschichte...*, s. 79.

¹³ *Gesta archiepiscoporum Magdeburgesium...*, MG SS XIV, s. 434. D. Kurze, *Quellen...*, s. 61.

¹⁴ D. Kurze, *Zur Ketzergeschichte...*, s. 62; tenże, *Quellen...*, s. 219 n.

¹⁵ Co wykazał zresztą D. Kurze, *Zur Ketzergeschichte...*, s. 54 n. Mylił się też w XVI w. Tomasz Kantzow, gdy pisał o sekcie putzkellerów ok. 1440 r. w ziemi bardzkiej, głoszącej naukę diabelską „iż po końcu świata diabeł przegna Chrystusa z niebios, sam tam wejdzie wspólnie ze swymi wyznawcami i rządzić będzie”. Miała się ta nauka szerzyć tylko wśród szlachty. Dodaje, że kaczerzy tych właśnie żyło wielu wokół miasta Nowe Angermünde zwanego dlatego do czasów mu współczesnych „kacerskim Angermünde”; T. Kantzow, dz. cyt., s. 535.

Protokółów było 443. Przechowywano je najpierw w klasztorze dominikanów w Prenzlau, zaś po reformacji miał je chorwacki humanista, luteranin Mateusz Vlacic zwany Flaciuszem Illyricusem. W końcu XIX w. 140 z nich odkrył właśnie wspomniany Wattenbach w bibliotece książęcej w Wolfenbüttel, dalsze w innym kodeksie odnalazł Kurze i łącznie z już znanymi wydał drukiem. Jest ich obecnie 195. Możliwe są dalsze odkrycia w tejże bibliotece¹⁶.

Przesłuchania szczecińskie toczyły się wedle określonego porządku i scenariusza. Po wpisaniu daty i miejsca przesłuchania stawiano pytania w sprawach: 1) data i miejsce przesłuchania, 2) imię i nazwisko, 3) miejsce zamieszkania, 4) zawód, 5) wiek, 6) miejsce urodzenia, 7) ojciec, 8) matka, 9) inni krewni, 9) uwodziciel (okoliczności wejścia do sekty), 11) pierwsze spowiedzi (kiedy, względnie w jakim wieku, gdzie, wobec kogo), 12) dalsze spowiedzi, 13) ostatnia spowiedź, 14) kiedy, gdzie i czyje kazania osoba wysłuchiwała, 15) kontakt z jakim herezjarchą; kierownictwo w sekcie, 16) szczególne zeznania dotyczące życia i nauki wraz z przysięgą porzucenia błędów, 17) wcześniejsze przesłuchania (kiedy, gdzie, przez kogo, dla czego), 18) kogo uwiodła (wprowadziła do sekty), 19) towarzysze w sekcie i inne osoby pozostające w związku z przesłuchaniem. Na końcu odnotowywano ewentualnie szczególne zdarzenia podczas przesłuchania, wyznaczenie pokuty lub przekazanie władzom świeckim dla ukarania oraz wymieniano osoby wchodzące w skład komisji przesłuchującej.

Wysoko oceniana jest wiarygodność zeznań, bowiem brak śladów tortur i wydawania w ręce władz świeckich celem ukarania. W większości są to zeznania dobrowolne, rzadko odnotowano opór (Jakub Hokman ze Starego Objezierza w marcu 1394), czy ucieczki obwinionych gdzieś do współwyznawców by uniknąć przesłuchania. Większość z nich odwołała swe błędy i wróciła na łono kościoła katolickiego¹⁷.

Przesłuchano waldensów głównie z diecezji kamieńskiej ale też brandenburskiej, lubuskiej, nawet części poznańskiej (np. ze Złocieńca i okolic: z Gudowa, Wierzchowa, Tuczna). Najstarsi sięgali dziewięćdziesięciu lat i zeznawali, że do sekty zostali wprowadzeni w dzieciństwie. Dla przykładu osiemdziesięcioletnia Coppe Sybe należała do sekty od lat siedemdziesięciu, czyli wstąpiła już w latach 20. XIV wieku. Największym ośrodkiem waldyzmu była ziemia wkrzańska; kacerze skupiali się w około dwudziestu wsiach z ośrodkiem w Prenzlau i właśnie w Ketz-er-Angermünde. Skupiska nowomarchijskie koło miast Chojna, Cedynia, Moryń, Mieszkowice, Kostrzyn, z ośrodkiem we wsiach Stare i Nowe Objezierze (Gross

¹⁶ W. Wattenbach, *Über die Inquisition...*, s. 1 n., 68 n.; D. Kurze, *Zur Ketzergeschichte...*, 67 n.; W. Swoboda, dz. cyt., s. 494.

¹⁷ W. Wattenbach, *Über die Inquisition...*, s. 28 n.; D. Kurze, *Zur Ketzergeschichte...*, s. 74 n.; W. Swoboda, dz. cyt., s. 495.

i Klein Wubiser), ale też w Drawsku i okolicy, w Świdwinie. Na Pomorzu w Szczecinie, Dobrej Szczecińskiej, Kołobrzegu, okolicach Pyrzyce, Reska¹⁸.

Oto nieco statystyki dla ukazania roli kacerskich ośrodków k. Cedyni -Morynia.

W protokołach w 149 przypadkach odnotowano miejsce urodzenia przesłuchanego. Z tego 47 (31,5 %) przesłuchanych pochodziło z okolic Cedyni (Stare Objezierze 17, Nowe Objezierze 21, Żelichów, Mętno, zaginiona wieś Konradsdorf po 2, Orzechów, Łukowice po 1), dalszych 30 (20,1 %) z okolic Morynia-Mieszkowic (Warnice, Mieszkowice, Goszków po 4, Bielin 3, Kłępicz, Moryń, młyn Krępacz po 2, Babin, Barnkowo, Sitno, Kaleńsko, Dargomyśl po 1); z okolic Myśliborza 8 (Ławy 7, Trzcinna 1), k. Drawska-Złocieńca 10 (Gudowo 4, Wierzchowo 3, Złocieniec, Karwice, Drawsko po 1); z księstwa pomorskiego 19 (w tym Lubicz k. Widuchowej 4, Szczecin, Lipie w ziemi białogardzkiej i Kłodowo k. Widuchowej po 3); z terenów wkrzańskich: okolice Prenzlau 8, Templina 22 (aż 16 ze wsi Kaakstedt), Angermünde 16 (wieś Wilmersdorf 7, Kerkow 3), Eberswalde 2; także z Meklemburgii 4 i Polski 1 (miasto Tuczo w diecezji poznańskiej).

W 178 przypadkach protokoły notują miejsce zamieszkania przesłuchiwanych. Podobnie na czoło wysuwa się podobnie okolica Cedyni: 77 (43.2%), w tym Nowe Objezierze 40, Stare Objezierze 13, Żelichów 8, Orzechów 6, Konradsdorf 4, Łukowice 2, Mętno, Nawodna i Golice po 1. Dalsze miejscowości „chojeńskie” k. Morynia, Mieszkowic to 41 przypadków (13 Mieszkowice, 5 Wierzchlas, 7 Moryń, 3 Goszków, Kurzycko, 2 Kłępicz, Goszkówek). W okolicy Myśliborza i Drawska mieszkało 11, tyleż w księstwie pomorskim (Szczecin 6), w brandenburskich wtedy wkrzańskich okolicach miasta Prenzlau 10 (miasto Prenzlau 9), Templina 18 (wieś Kaakstedt 11), Angermünde 9 (wieś Wilmersdorf 7).

O roli Nowego i Starego Objezierza w sekcie świadczy okoliczność, że, gdy przybył z wezwaniem na przesłuchanie przedstawiciel sądu, odmawiano mu wejścia do kościoła, a gdy pismo stosowne chciał odczytać sołtys z Nowego Objezierza, do czego był zobowiązany, wytrącono mu je z ręki i na strzępy zdeptano.

Nie ma wprawdzie w zeznaniach przekazów o zorganizowaniu waldensów w gminy, jednak elementem takiej organizacji może być gromadzenie datków przez skarbników. Takim był przesłuchany 6/7 XII 1392 r. Herman Gossaw, przywódca sekciarzy z Nowego Objezierza, do czego zresztą sam się przyznawał. Dokonywał chrztów dzieci, zbierał składki, zawiadywał tu skarbcem sekty itd. Urodzony w Bielinie jako syn sekciarzy Cune Gossaw (tj. z Goszkowa?) i Heyle (Heylewik) pochowanej w Konradsdorf (opuszczona wieś k. Żelichowa). Wprowadzony do sekty

¹⁸ D. Kurze, *Zur Ketzergeschichte...*, s. 87.

przed 30 laty, wtedy w wieku około 15 lat. Pierwszym jego herezjarchą był Heyne Hofman, rolnik z Mieszkowic ok. 1378 r., potem kolejno Konrad de Döryngen (z Turynii, działał też w Szczecinie), Claus Gotschalk z Chojny, Hans von Polan (Polon, Polonia, „z Polski”?), Gofrido de Ungaria (z Węgier), Herman de Mustelgen (von Mittelgau), Nicols de Plawen (z Plauen w Miśni), Konrad de Gemünden (z Gmünd w Szwabii), Ulryk von Heydeck (z Hardegg), Mikołaj de Soltern (von Solothurn). Odbывał spowiedź w Moryniu w domu Hansa Cremera, w Kerkow (k. Angermünde) w domu Zachariasza, w Starym Objezierzu, w Nowym Objezierzu najpierw w domu Heyne Swet (Sweet), u brata swego Piotra¹⁹ Gossaw, który kierował ogniskiem sekty. On i kilku innych odpowiedników jako starszyzna pełnili funkcje porządkowe podczas nieobecności herezjarchów. Gromadzone sumy szły zapewne dla herezjarchów i na potrzeby ubogich wyznawców.

Brat Hermana Piotr Gossaw wielokrotnie wymieniany był w zeznaniach, gdyż jego dom był miejscem schadzek waldensów. Wprowadzony do sekty przez rodziców w 12 roku życia, pierwszą spowiedź odbył w domu Hansa Cremera w Moryniu, następne co roku przed herezjarchą, „teraz” (tj. w dniu zeznania) przebywającym w Pradze (czyli przed Clausem Gotschalkiem), ostatnią odbył przed rokiem w domu własnym przed tymże herezjarchą Mikołajem. Do sekty wprowadził żonę Mette, córkę Heyne Swet (Swed, Sweet) Starszego z Nowego Objezierza i Greta, zmarłych w sekcie przed 1392 rokiem. Towarzyszyli mu w sekcie jego lokator Claus Gyrkaw, parobek Hans, syn Henryka Wreyde, zmarli w sekcie, parobek Hans Grenz z Kokstedt k. Angermünde²⁰. Możemy więc mówić o istnieniu gminy waldeńskiej w Objezierzach. Podobną rolę w Nowym Objezierzu pełnił Otton Pamillien (Pomellen, Pomill). Klaus Beyer z tegoż Objezierza w legacie testamentowym przekazał przez swego brata Piotra z Mieszkowic na ręce herezjarchy 20 grzywn i pieniędzmi tymi rozporządzał Gossaw, który przekazał niewielkie sumy wdowom przybyłym do niego na wezwanie²¹.

W innych miejscowościach istniały zaś zapewne tylko grupy modlitewne. Wioski w Cedyńskim Winklu (Objezierze, Rudnica, Orzechów, Siekierki, Grabowo i inne) zwano już w XVI w. kacerskimi (Ketter-, potem Ketzerdörfer). Pamiątką była też ludowa nazwa wzgórza Ketterberg k. Orzechowa, między Starym Objezierzem i jeziorem Dobrym, na północny wschód od Nowego Objezierza i południowy zachód od Dolska. Jeszcze do II wojny światowej słowa „Oller Ketter” wobec ludzi z tego regionu uchodziły za obelżywe²².

¹⁹ D. Kurze, *Zur Ketzergeschichte...*, nr 87, tenże, *Quellen...*, s. 87

²⁰ D. Kurze, *Quellen...*, nr 23, s. 99.

²¹ W. Wattenbach, *Über die Inquisition...*, s. 22–24

²² P. Schwartz, *Ketzerdorfer...*, s. 63 n.

Kilku waldensów ze Starego Objezierza zeznało, że wcześniej stawali przed plebanem Piotrem Rogaw (Roghaw) i przed inkwizytorem Fikke z Nowego Objezierza. Tak zeznał w marcu 1394 Jakub Hokman, wymieniając też Rudenbecke, Sybecurę z ojcem Heyne Hokmanem, Piotra Mewsa z żoną, Clausa Livendala, Hansa Grabowa, Cune Melssawa, Clausa Gyrkena, Henninga Ygena, Sybe Carrawa (Curowa). Jego brat Heyne Thusty (Fette) ze stryjcem Hansem Hokmanem i innymi byli też sądzeni i karani przed lokalnym sądem ławniczym²³.

W sekcie – przy przewadze kobiet – byli mieszczenie, rzemieślnicy (dużo wiejskich) i drobni kupcy (kramarze, karczmarze) a nawet rycerze, najczęściej jednak chłopów i ich służby (parobków i dziewczek). Wydaje się, że to nie wynik kryzysu gospodarki feudalnej lecz religii katolickiej. Materializacja i poziom moralny duchowieństwa spotykał się z coraz większą krytyką, sprzyjało to antyklerykalizmowi uboższych warstw społecznych. Na to nałożyła się wrogość panujących w Brandenburgii Wittelsbachów z papieżstwem w czasach Ludwika bawarskiego (1314-1347) i jego synów w Brandenburgii (1324-1373).

A oto dla przykładu przesłuchani 1392–1394 z tych dwóch głównych „kacerskich wsi”: Nowego Objezierza (N.O., wtedy Gross Wubiser) i Starego Objezierza (S.O., wtedy Lutteke, Klein Vobiser). Dla uniknięcia wielkiej liczby przypisów, prezentację osób poprzedza numer w publikacji D. Kurzego, po którym następuje data przesłuchania.

Ze Starego Objezierza osądzono:

XIII/80 - 3 II 1393 Zofia, żona Heyne Herwart z groszkówka, 26 letnia, urodzona w S.O., córka Hansa Reppyna zmarłego w sekcie, pochowanego w S.O. i żyjącej Katarzyny; wprowadzona do sekty przez rodziców przed 14 laty w wieku 12 lat w domu Henninga Werde w S.O., ostatnia spowiedź w domu Heyne Beyera w Goszkówku; uwiodła służącego Clausa Flyetmanna w S.O.

XIII/81 – 3 II 1393 Tylss, żona Hansa Lyse z Mieszkowic, urodzona w S.O., córka Piotra Neumanna i Greta, zmarłych w sekcie, uwiedziona ok. 1384 przez Ortwyne, wprowadzona do sekty w wieku 11 lat w 1373 r. w Żelichowie w domu Bercholta.

XIII/83 – 7 II 1393 Katarzyna, żona Henninga Hockmana z Kurzycka, córka sekciarza Tyde Böldekyn, pochowanego w Kurzycku, i Mette, urodzona w S.O., wprowadzona do sekty przez rodziców w wieku 12 lat w 1380 roku.

XIII/84 – 7 II 93 jej matka Mette z Kurzycka, urodzona w S.O., córka Henninga Norenberch i Tylss, zmarłych w sekcie, uwiedziona w S.O. przez rodziców, w sekcie ponad 50 lat.

²³ D. Kurze, *Quellen...*, nr 233, 259

XIII/100 – 11 II 1393 Mette (Mechtyld), 31 letnia siostra rodzona Zofii Herwart (zob. nr 80), żona Sybe Viltera z Mieszkowic, w sekcie od 17 lat, wprowadzona do sekty przez matkę w wieku 14 lat.

XIII/101 – 12 II 1393 Gyrdrud, 33 letnia żona Cune Melsaw z S.O., urodzona w S.O., córka zmarłych w sekcie Heyne Melsawa, pochowanego w Goszkowie i Gyrdrud w N.O., uwiedziona przez Thomasyne ze Szczecina w wieku 12 lat, w sekcie 22 lata, ostatnia spowiedź przed rokiem w S.O. w domu Henninga Fischera. Jej towarzysze w wierze to: parobek jej Claus Flyetmann, brat Heyse Melsaw z Goszkowka, krewny Hans Mews i inni z Goszkówka, Wierzchlasu, N.O.; Sybecura żona Petra Mews, Mette z N.O., sługa Heyne Smet Młodszeo i Tyde Rudenbeke.

XIII/103 – 12 II 1393 Greta, urodzona w Bruchhagen k. Greifenberg (pow. Angermünde), córka Henninga Gossaw i Mechtyldy, zmarłych w sekcie, żona Heyne Hokmana ze S.O., uwiedziona przez Henninga Fischera. W sekcie jej siostra Mechtylda, wdowa po Henningu Hutvilter z Angermünde, Sybecura z S.O., żona Piotra Mews.

XIII/104 – 1 2 II 1393 Katarzyna, żona Henninga Rutlingera ze S.O., urodzona tamże, córka Petra Mews i zmarłej już Katarzyny, nie sekciarki, do sekty wprowadzona przez pasierbicę (Katarzyna, żona Piotra Mews), pierwsza spowiedź w domu Henninga Fischer, wcześniej przesłuchiwana już przez plebanów z N.O., Mieszkowic i Morynia. W sekcie jej bracia Piotr Mews z S.O, Hans i Tyde z N.O.

XIII/105 – 12 II 1393 Heyne lub Fekte Hocman ze S.O., urodzony w 1353 w Nawodnej k. Chojny, syn Henninga Hofman, zmarłego w Łysogórkach (*Liezejorken*) i Geze, zmarłej w Stokach, wprowadzony do sekty w 26 roku życia w S.O., ostatnią spowiedź odbył w domu Henninga Fischera. W sekcie też Sybecura, Rudenbeke, Jakub Hokman, stryj jego Hans Hofman, żona Tylss i jego siostra Mette, żona Piotra Mewsa.

XIII/ 113 – 14 II 1393 Heyle, córka Thomasa Hokman i Greta z Bielina, zmarłych w sekcie i pochowanych w S.O., urodzona ponad 50 lat temu w S.O.

XIII/ 123 – 12 II 1393 Tylss, żona Hansa Hokmana ze S.O., 30-40 letnia, urodzona w Steglitz k. Prenzlau, córka Michaela Smed, sekciarza, i Demel, pochowanej w Konradsdorf, do sekty wprowadzona przez Kappe Ermgarcz z N.O. Pierwsza spowiedź w S.O., potem u Heyne Sweta Starszego, rok temu w domu Henninga Fischera.

XIII/ 126 – 19 II 1393 Piotr Rutlyng ze S.O., ok. 14-letni, urodzony tamże, syn Henninga i Katarzyny, uwiedziony przez Heyne „Długiego” w domu Henninga Fischera, druga spowiedź w domu Piotra Gossaw też z N.O.

XIII/144 – 1 III 1393 Beata, żona Tyde Ruderbeke, 45-letnia, zamieszkała w S.O., urodzona w Schillersdorf w ziemi wkrzańskiej, córka nie sekciarzy Heyne

Late i Katarzyny, uwiedziona przez Jakuba Hokmana, pierwsza spowiedź przed herezjarchą Henning Vischeryne, w sekcie 40-50 lat, druga spowiedź w domu Heyne Hokmana i Piotra Gossaw, trzecia u Heyne Sweta przed rokiem; w sekcie jej siostra Tylss.

XIII/153 – 5 III 1393 Alheytt, żona Hansa Meyera z Kokstedt, córka Grety, żony Piotra Newman z Kokstede, pochowanej w S.O.

XIII/158 – 14 II 1394 Claus Levendal ze S.O., urodzony w Kokstede, syn sekciarzy Ghereke i Beaty; dalsza spowiedź w domu Piotra Gossaw w S.O., czwarta w N.O. w domu Henninga Fischera.

XIII/159 – 14 II 1394 Greta, żona Jakuba Beyera z Bielina, urodzona w S.O., córka Clausa Dermyczel zmarłego w sekcie i pochowanego na cmentarzu w Stokach (Retorp) i Mette, wprowadzony do sekty przez żonę Coppe Sybe w Moryniu, odbyła pierwszą spowiedź u niej, następną w Bielinie w domu Henninga Gralena; wysłuchiwała kazań w domu Heyne Beyera w Goszkówku.

XIII/165 – 18 II 1394 Tilze, wdowa po Jakubie Goricze ze S.O., urodzona w Grabowie pół mili od Chojny, córka sekciarzy Kune Henczela, pochowanego w Krzymowie i Grety pochowanej w S.O., wprowadzona do sekty w Mętynie Małym przez Jacobynne, kazania w wieku 18 lat w S.O., w domu Zuveke Curow, ostatnia spowiedź w S.O. w domu Hannes Grabow.

XIII/169 – 19 II 1394 Tilze, żona Heyne Hokman Fette ze S.O, ur. w Wicinie, córka Piotra Fischera i Grety, wprowadzona do sekty przez Piotra Mewesche, pierwsza spowiedź w wieku 8 lat w domu Grabowa w S.O., ostatnia spowiedź w domu Henninga Fischera.

XIII/170 – 2 III 1394 recydywista Jakub Hokman ze S.O., wcześniej stawał przed plebanem ze S.O. i przed inkwizytorem Fikke z N.O. wraz z Rudenbeke, Sybecurą, z ojcem Heyne Hokmanem, Piotrem Mews z żoną, Clausem Livendal, Hansem Grabow, Cune Melssaw, Clausem Gyrken, Henningiem Ygen, Sybe Carraw (Curow). Jego brat Heyne Hokman „Tłusty” (Fette), też sekciarz. Hans Hofman, jego stryj, i inni byli też sądzeni i karani przed lokalnym sądem. W sekcie Claus, brat Ruderbeke, Heyne Smerwykel, siostra Jakuba Metce, żona Piotra Mewsa, Henning Eygener Sculte.

XIII/186 – 20 III 1394 ponad 60-letni Piotr Oestyrricher z Mętna Małego, urodzony w Dargomyślu, syn Clausa Dermessel, pochowanego w S.O., zeznał że do sekty wprowadzony przez ojca w Mieszkowicach, spowiedzi odbywał w S.O.

XIII/189 – 21 III 1394 Swene, żona Clausa Wytterrelt z Chlebowa k. Szczecina, spowiedź odbyła w domu Heyne Hokmana w S.O.

XIII/195 – 25 III 1394 Sybert Curaw (Sybecuraw) ze S.O., urodzony w Warmicach, syn zmarłych w sekcie służącego Hansa Curaw i Alheytt pochowanej w Trzciesku, kazania w domu Henninga Fischera w N.O. przed herezjarchą

Mikołajem i Mikołajem Gotschalg. Wcześniej przesłuchiwany przez plebana ze S.O. Piotra Rogaw (Roghaw), plebana kolegiaty NMP w Szczecinie Ambrosiusa, wikarego w kościele św. Jakuba w Szczecinie Jana Frycze.

Nowe Objezierze.

Z kościołem parafialnym z XIII w., już przed 22 V 1311 pozostającym pod patronatem cysterek cedyńskich²⁴. Przesłuchano 31 z nich.

III/15 – 6/7 XII 1392 Herman Gossaw przywódca sekciarzy, dokonywał chrztów dzieci, zbierał składki, zawiadywał tu skarbcem sekty itd. Urodzony w Bielinie jako syn sekciarzy Cune Gossaw (tj. z Goszkowa?) i Heyle (Heylewik, pochowanej w Conradsdorf). O jego herezjarchach wyżej była mowa. Odbywał spowiedź w Moryniu w domu Hansa Cremera, w Kerkow (k. Angermünde) w domu Zachariasza, w S.O., w N.O. najpierw w domu Heyne Swet (Sweet), brata swego Piotra.

III/22 – 10 XII 1392 Jakub (Mały?) z Mętna urodzony 1342 w N.O., syn Jakuba i Tele, sekciarzy zmarłych i pochowanych tamże, do sekty wprowadzony przez nich przed 28 laty w 1364 r., pierwsza spowiedź w Mieszkowicach w domu Heyne Hokmana, ostatnia w domu swoim wobec herezjarchy. W sekcie towarzyszyli mu: żona Katarzyna, Gryta żona Clausa Neumanna z Mętna

III/23 – 10 XII 1392 Piotr Gossaw z bratem Hermanem przywódca sekty, wymieniany w zeznaniach bo jego dom był miejscem schadzek urodzony w Bielinie, wprowadzony do sekty przez rodziców w 12 roku życia, pierwszą spowiedź odbył w domu Hansa Cremera w Mieszkowicach, następne co roku przed herezjarchą teraz przebywającym w Pradze (tj. Clausem Gotschalkiem), ostatnia przed rokiem w domu własnym przed tymże herezjarchą Mikołajem. Do sekty wprowadził żonę Mette, córkę Heyne Swet z N.O. i Greta. Towarzyszyli mu w sekcie jego lokator Claus Gyrcaw, parobek Hans, syn Henryka Wreyde, zmarli w sekcie, parobek Hans Grencz z Kokstedt (k. Angermünde).

III/24 – 10 XII 1392 Heyne Swet (Młodszy) z N.O., syn sekciarzy Heyne (Starszego) i Gryty, sekciarz od 1372, pierwszą spowiedź odbył w domu rodziców, następne co rok, ostatnią 25 XII 1391 w domu Piotra Gossawa; do sekty wprowadził żonę, córkę Heyne Hukmana, swych parobków, dwóch Hansów.

III/25 – 13 XII 1392 Claus Brant (lub Ermgart), urodzony w S.O., syn Clausa Ermgarta i jego drugiej żony Tele; do sekty wprowadzony przez Jakuba Hokmana z N.O., z herezjarchą spotykał się w domu Henryka Fischera, dalsze spowiedzi odbywał w domu Henninga Joresa, Piotra Gossawa.

²⁴ Z. Świechowski, *Architektura granitowa Pomorza Zachodniego*, Poznań 1950, s. 89; PUB, V, nr 2662.

III/26 – 13 XI 1392 Andres (Andrzej) Ermgart, ponad 50-letni zamieszkały w N.O., urodzony w S.O., syn Clausa, nie sekciarza i Zofii, zmarłej w sekcie i pochowanej w S.O., wprowadzony do sekty w 1352 przez Jakuba Dermessel, potem 8 lat pod opieką duchową Heyne Hokmana; ostatnią spowiedź odbył pół roku temu w domu Piotra Gossawa przed herezjarchą Mikołajem (z Chojny), do sekty pozyskał Piotra Mews zmarłego w sekcie, żonę swą Grite i syna Thyde, lokatorkę syna Zofię i parobka Hansa.

XIII/27 – 13 XII 1392 Jakub Philippus syn Filipa Smet z Kokstede i Gryte sekciarzy, w sekcie od 20 lat gdy już rodzice w S. O. mieszkali (ojciec ok. 1372 ożeniony tamże ponownie z wdowa Daneel); spowiedzi odbywał w domu Piotra Gossaw

XIII/33 – 21 XII 1392 Tyde Ermgart z N.O. urodzony 1364 w S.O., syn Andrzeja Ermgart i Gryty, wprowadzony do sekty przez rodziców, w wieku 10 lat przed 26 laty w domu Heyne Beyera w Goszkówku, ostatnią spowiedź odbył przed rokiem w domu Heynce Wegenera (z Goszkówka) przed heresiarczą Mikołajem (z Chojny), do sekty wprowadził żonę Katarzynę; w sekcie z nim sługa Hans Libental, służąca Zofia Gerbers.

XIII/34 – 21 XII 1392 jego żona Katarzyna (Trina), córka Piotra Cremera, urodzona w Ławach k. Myślborza, wprowadzona do sekty przez matkę Gretę w Goszkówku w wieku 9-10 lat, w domu Heyne Beyera, dalsze spowiedzi w domu Henninga Wegemera tamże; ostatnią spowiedź odbyła w domu Piotra Gossowa w N.O. przed herezjarchą Mikołajem; w sekcie towarzyszyła jej służąca Zofia Gerbers i sługa Hans Libental.

XIII/36 – 23 XII 1392 Geze Gotschalczs, siostra herezjarchy Mikołaja z Chojny, urodzona w Łukowicach, zeznała, że do ostatniej spowiedzi przystąpiła przed rokiem w N.O. w domu (Otona) Pamillen przed bratem Mikołajem.

XIII/41 – 12 I 1393 Hans Steklyn z Żelichowa, urodzony w Lubiczu (ks. pomorskie, k. Widuchowej.) w 1362, syn Hansa pochowanego w Warnicach i Heyle pochowanej na cmentarzu w „Mersekow” (opuszczona wieś k. Lubicza, dziś w gminie Widuchowa), zmarłych w sekcie, wprowadzona do sekty w 1374 przez rodziców, odbyła pierwszą spowiedź w Mieszkowicach, ostatnią w N.O. w domu Heynce Starego Wegenera przed herezjarchą Mikołajem.

XIII/46 – 26 I 1393 (Grite?) 20-25- letnia żona Jakuba Danell z N.O., tamże urodzona, córka Henninga Premslow sekciarza, do pierwszej spowiedzi w wieku 12 lat w domu rodziców przed uczniem herezjarchy, potem co roku, ostatnio przed rokiem w domu Piotra Gossow przed herezjarchą Mikołajem.

XIII/47 – 26 I 1393 Małgorzata żona Koppesybe z Morynia, urodzona w Ławach, córka Hansa Cremera zeznała, że w sekcie towarzyszył jej Piotr Wrede i Tyde Ermgart z N.O.

XIII/54 – 27 I 1393 Grete 24-letnia córka Hansa z Kerkow i grety sekciarki, żona Mathie Joris z Wilmersdorf k. Angermünde, wprowadzona do sekty przez ojca w wieku 10-11 lat, ostatnią spowiedź odbyła u Piotra Gossow w N.O.

XIII/68 – 30 I 1393 Zofia wdowa po Henningu Hagen z Mieszkowic, córka Henninga Smeta zeznała, że w sekcie towarzyszem jej był brat matki Heycze Wegener z N.O.

XIII/77 – 2 II 1393 Coppe Sybe (Koppesybe) z Morynia urodzony w Wilmersdorf syn Clausa by der Stege i Tylss w sekcie mieszkających i pochowanych w N.O i S.O.

XIII/85 – 8 II 1393 Henning Smet (kował?) lub Welsaw z Prenzlau, 25-letni, urodzony w Steglitz k. Prenzlau, syn Michela Smet zmarłego w Frauenhagen (pow. Angermünde) i Temmel pochowanej w Conradsdorp, do sekty wprowadzony w N.O. w wieku 16 lat w domu Gossawa; dalsze spowiedzi odbywał w Kerkow, w domu ojca w Prenzlau, w domu Welsawa; w sekcie też jego siostry Tylss, żona Hansa Hokmana ze S.O., Greta, żona Clausa Neumana z Mętna i Temmel, zamężna w Dolsku koło Mętna (imienia męża nie ujawniono).

XIII/86 – 8 II 1393 Katarzyna Oertwyn z domu Fredrich z Goszkowa córka Fikke zmarłego w sekcie i pochowanego w Barnkowie i Matyldy pochowanej w Goszkowie, urodzona w Mieszkowicach, 26-letnia, do sekty wprowadzona w N.O. w wieku 12 lat przez Vlyetmana, pierwszą spowiedź odbyła w domu Hansa Engyl.

XIII/91 – 10 II 1393 Herman Herwart z N.O. urodzony tamże 1356, syn Hyrwarta przybyłego z Westfalii i Tylss zmarłych w sekcie i tamże pochowanych na cmentarzu, wprowadzony do sekty przez rodziców w 12 roku życia, odbył pierwszą spowiedź w domu dziada (ojca matki) starego Hokmana, ostatnią przed rokiem w domu Piotra Gossaw; żona Jerde urodzona w sekcie; jego towarzyszami bracia jego Andrzej, Küne, Heyne; Heyle Pulsam, stryjowie (kuzyni?) Claus Walther i bracia Piotr i Hennyk Thomas.

XIII/92 – 10 II 1393 zeznał ów brat jego Andrzej wprowadzony do sekty przez rodziców w wieku 15 lat w domu zmarłego Andrzeja Hokmana; ostatnią spowiedź odbył w domu Piotra Gossaw; jego brat Hans Swet.

XIII/ 93 – 10 II 1393 Claus Walther 26-letni z N.O. urodzony w Gross Ziethen k. Neustadt – Eberswalde, syn Heyne W. i Mette zmarłych w sekcie i pochowanych w N.O., uwiedziony przez Jakuba Hokmana i Henninga Polan w wieku 16 lat, pierwszą spowiedź odbył w domu Hansa Engyl, dalsze u Piotra Gossaw; wysłuchiwał też kazań w domu Heyne Swet. Żona Geze urodzona w sekcie, siostry Katarzyna i Tyls w sekcie, kuzyni (*patruos*) Herwart, dwaj bracia Claus Walther z Gross Ziethen i Hans w Neustadt, dalej Tomasz z bratem Henningiem Hokman.

XIII/94 – 10 II 1393 Heyncze Wegener Starszy z N.O., urodzony 1335 w Goszkowie, wprowadzony do sekty przez rodziców w wieku 8-10 lat w Dargomyślu, ostatnia spowiedź 1391 w swym domu przed herezjarchą Clausem z Chojny, w sekcie jego synowie Heycze, Tyde, 8-letni Herman, córka Greta i dwoje zmarłych dzieci.

XIII/95 – 11 II 1393 Tylss żona Jakuba Ermgart z N.O. córka Henryka Stokeprende i Tylss, urodzona 1353 w Złocieńcu, wprowadzona do sekty w domu rodziców, potem do spowiedzi co roku, ostatnio przed rokiem w domu Piotra Gossow w N.O., wprowadziła do sekty męża, Clausa Branta.

XIII/99 – 11 II 1393 Heyne Tramburch z Dolska lub N. O., syn Hermana Gözke, urodzony 1333 w Gudowie k. Drawska, wprowadzony do sekty przez Cune Grevendorp w Mieszkowicach przed heresiarchą w domu starego Debecken w 1353; ostatnia spowiedź przed rokiem w domu Piotra Gossow; w sekcie też jego żona zmarła w sekcie, dzieci Greta i Hans, jego współmieszkaniec Stegemanne.

XIII/102 – 12 II 1393 Anna żona Hansa Mews z N.O., urodzona 1358 w Kłodowie k. Lubicza (dziś gm. Widuchowa), córka Sybe Smed zmarłego w sekcie pochowanego w Zelechowie i Katarzyny nie sekciarki, uwiedziona przez Zofię Oertwynesch w Mieszkowicach w wieku 15 lat, pierwszą spowiedź odbyła w domu zmarłego Henninga Rörenkens, potem co roku, ostatnio przed rokiem w domu starego Heycze Wegener; w sekcie jej kuzyn Sybelyn z Bielina.

XIII/103 – 12 II 1393 Grete Gossaw żona Heyne Hokman z N.O., urodzona w Bruchhagen pow. Angermunde; w sekcie z nią też Sybecura Rudebeke i żona Petra Mews.

XIII/104 – 12 II 1393 Katarzyna żona Henninga Rutlinger z N.O., tu urodzona, w sekcie od dzieciństwa, jak jej brat Peter Mews, wprowadzona do niej w domu Henninga Fischera, córka Piotra Mews i Katarzyny, sekciarzy. Przesłuchującym był pleban z N.O.

XIII/107 – 13 II 1393 Henning Stymer z N.O. 30-letni czapnik piłśniarz urodzony w Melzow k. Prenzlau, syn sekciarzy Klause i Tele Vivens, przez nich do sekty w wieku 10 lat wprowadzony w Kokstede; ostatnia spowiedź w spichlerzu domu Henninga Joris w N.O.; przesłuchiwany był już przez plebanów w N.O., Mieszkowicach, w Moryniu. Żona Katarzyna.

XIII/108 – 13 II 1393 Gyrdrud (Geze) wdowa po Clausie Brotwyn z N.O. ok. 50-letnia urodzona tamże, córka Cappen Clode sekciarza i Mette, siostra Katarzyny z Drawska, wprowadzona do sekty w wieku 18 lat; ostatnią spowiedź odbyła w domu Hansa Mews.

XIII/109 – 13 II 1393 Katarzyna (Trina) wdowa po Hansie Rytappel zamieszkała w N.O., urodzona w Bortwyn (Brodowin pow. Angermünde), córka

Clausa Staffelta i Geze Walteryne, wprowadzona do sekty w 1387 w domu Piotra Gossaw, potem uczestniczyła w nabożeństwach w domu Heycze Wegenera, w 1390 przesłuchiwana była w Moryniu.

XIII/111 – 14 II 1383 Geze urodzona 1364 w S.O. lub N.O., urodzona 1364 w Żelichowie lub N.O., córka sekciarza Henninga Bucholcz i Greta, żona karczmarza Hansa Rudaw z Żelichowa, do sekty wprowadzona przez matkę w 1376 w domu Henninga by der Stegen, trzecią i dalsze spowiedzi odbyła w domu Piotra Gossaw w N.O.; jej siostra Mette żona kowala z N.O., brat ze strony matki Tyde Ermgart.

XIII/112 – 14 II 1393 (Henning) Fritcze z N.O. ponad 50-letni, urodzony w Melzow (pow. Prenzlau) syn Henninga i Heyle sekciarzy, do sekty wprowadzony w wieku 20 lat, ostatnią spowiedź odbył w domu Piotra Gossaw; żona zmarła w sekcie; siostra Tele żona Cune Han; w sekcie tamże Otto Pomill Starszy z żoną Koene.

XIII/114 – 14 II 1393 Katarzyna córka Ertmara Currebuch z N.O. ok. 18-letnia, córka sekciarzy Ertmara i Greta z N.O., wprowadzona do sekty przez matkę w wieku 10-11 lat w domu Piotra Gossow, ostatnią spowiedź odbyła w domu starego Heycze Wegenera. Była już przesłuchiwana wcześniej w Moryniu; zmarły w sekcie syn stryja (kuzyn) Heyne Smerwykkel pochowany w N.O.

XIII/115 – 14 II 1393 Allheyte Tele Molbuk (Alheyte wdowa Hansa Swynera) z Bielina, urodzona w Dolsku koło Mętna, córka Cune mit der Mune i Mette, nie będących sekciarzami, zeznała, że uwiódł ją Henning Roeryken sekciarz z N.O.

XIII/116 – 14 II 1393 Hans Swet z N.O. urodzony 1363 tamże, syn Hansa i Tylss zmarłych w sekcie i na cmentarzu tamże pochowanych, wprowadzony do sekty przez rodziców w wieku 15 lat w domu stryja Sweta „starego”; ostatnią spowiedź odbył w domu Piotra Gossaw; w sekcie sługa jego Andrzej Herwart.

XIII/118 – 18 II 1393 Greta żona Clausa Dame z Wierzchlasu urodzona 1349 w Barnkowie k. Chojny, córka Henninga Tanneberch i sekciarki Krystyny, wprowadzona do sekty w N.O. u Heyne Starszego Hockmana w wieku 17 lat.

XIII/120 – 18 II 1393 Heyne Melkaw z Wierzchlasu 30-letni, ur. w N.O. syn Hermana i Wunne lub Wunehlich sekciarki, wprowadzony do sekty przez rodziców w wieku 10 lat w domu rodziców w Mieszkowicach; jego towarzyszami w sekcie Henning Grabaw i Mews z N.O.

XIII/121 – Tylss żona Heyne Smeta z Wierzchlasu, urodzona w Czelinie, córka Hansa Trwtwyn uwiedziona przez swoją kumę żonę Hansa Lencyne z N.O., spowiedź pierwsza w domu Piotra Gossaw, następne w domu Heyne Swet z N.O.

XIII/125 – 19 II 1393 przesłuchiwana wcześniej w Moryniu Zofia żona Heyne Sweta Młodszego ze N.O., ok. 25-letnia urodzona tamże, córka Heyne Hokmana i Ymme zmarłych w sekcie (matka pochowana w Starym Objezierzu),

wprowadzona do sekty przez rodziców w wieku 12 lat w domu Henninga Joris, ostatnia spowiedź w domu Piotra Gossow; towarzysza w sekcie jej służąca Mette.

XIII/127 – 19 II 1393 parobek Heyne Wegener z N.O., 21-letni, urodzony w Zebys k. Chorin, uwiedziony przez Heyne Beyera z Goszkówka, dalsze spowiedzi tamże; towarzysze w sekcie: jego chrzestny Otto Pamill i pracujący z nim parobek Heyne Wegener Młodszy.

XIII/128 – 20 II 1393 dziewczica Grete córka Heyne Polczman z N.O., służąca Heyne Wegenera (wyżej), 19-letnia, urodzona w Warnicach, uwiedziona przez Katarzynę Bercholt, pierwsza spowiedź w wieku 10 lat w domu „starego” Jona, druga u Tyde Ermgard, trzecia u Copesybe w Moryniu, ostatnia u Piotra Gossaw w N.O. Jej towarzyszki w sekcie to siostry Heyle (dziewica), Tylss Wablotuni wdowa po Hans Reppyn; krewny Henning i Piotr Domys (zap. Thomas) i siostra jego Heyle.

XIOII/129 – 20 II 1393 Tylss wdowa po Hansie Reppyn 25-letnia z N.O., urodzona w Warnicach, wprowadzona do sekty w wieku 14 lat w domu Heyno Starego Sweta, ostatnia spowiedź rok temu w domu Piotra Gossow wobec herezjarchy Mikołaja; z nią w sekcie Heyne Gydrudyne Katharinam, Herman Herwat.

XIII/130 – 20 II 1393 Katarzyna 47-letnia wdowa po Heyne Gydrudd urodzona w Ławach, ostatnia spowiedź rok temu w domu Piotra Gossaw w N.O.

XIII/131 – 20 II 1393 Kone wdowa Heyne Könekena z N.O. urodzona w *Belicz* (Bielin? Bielice pyrzyckie?), córka Hansa Nölleken i Katarzyny nie sekciarzy, uwiedziona przez Geyreken (Henninga Gerkens) z Conradsdorf rok temu w domu Piotra Gossow.

XIII/132 – 20 II 1393 Katarzyna (Trina) wdowa po Clausie Schermer z N.O. urodzona w Rózańsku, k. Myślborza, córka Hansa Schotera i Tylss, uwiedziona przez Henninga Swetyn w wieku 10-11 lat w domu starego Henninga Joris, potem spowiedzi odbywała przed Piotrem Gossow, Heyne Swetem, Henning Jorisem i starym Wegenerem.

XIII/133- 20 II 1393 Matylda żona Henninga Cappens z Conradsdorp, urodzona w N. O., córka sekciarzy Henninga Hokmana i Katarzyny.

XIII/134 – 21 II 1393 Arn(old) Engyl z N.O. urodzony tamże, syn sekciarzy Hansa i Geze uwiedziony przez brata Piotra, spowiedź odbył w domu Heyne Sweta Młodszego, dalsze w domu Piotra Gossow, trzecią i czwartą w domu Ebyla w Żelichowie; jego towarzyszami w sekcie: żona Grete urodzona w sekcie, Hans Styrmer z żoną, pewni bracia Hans i Piotr i dwie siostry i ich rodzice Tekle i Tylss; Hans i Heyne Smerwylder.

XIII/135 – 21 II 1393 Anna z domu Kurekyn, urodzona w Belyn, żona Hansa Tramburch z N.O. (rodem z Dramburga=Drawska?), uwiedziona przez

męża w domu Piotra Gossow, potem odbywała spowiedź tamże. Jej towarzyszami w sekcie Greta żona Hansa Tramburcha z Bielina, Mette służąca Heyne Melkaw z Wierzchlasu.

XIII/136 – 23 II 1393 Greta córka Cristyn [...] i Tele [...], urodzona w Goszkowie, żona Clausa Döringk z Goszkowa, drugą spowiedź odbyła u Heynce Wegener w Goszkowie teraz mieszkającego w N.O., wprowadziła do sekty m. in. Andrzeja Ermgart i jego syna Tyde z N.O.

XIII/139 – 26 II 1393 Mechtylda 34-letnia urodzona w N.O., córka sekiarza Henninga Buchholt pochowanego na cmentarzu w S.O. i Małgorzaty, żona Jakuba Philippus kowala z N.O., uwiedziona przez matkę w wieku 13 lat w domu Henninga Stegemana, ostatnia spowiedź w domu Heyne Spygelmana w Żelichowie przed herezjarchą Mikołajem. Uwiodła Tyde Ermgarta brata po matce, swych *patrinos* Mewsa z Conradsdorp, Mechtyldę żonę Hansa Grabawsche i swą córkę Zacharię. Jej towarzyszką w sekcie siostra Gertruda, żona Rudawa karczmarza z Żelichowa.

XIII/142 – 27 II 1393 Mette córka Heyne Truteler i Katarzyny z N.O. 23-letnia, urodzona w Warnicach, dziewczka służebna Heyne Sweta, wprowadzona do sekty przez Henninga Wegenera z Goszkówka w dniu święta 3 maja (św. Krzyża), ostatnia spowiedź rok temu w domu Henninga Fischera w S.O.; wysłuchiwała kazań w domu Piotra Gossowa. Towarzyszili jej w sekcie Jakub Truteler sługa Ottona Pomiele, siostra Geze, w *Wowiser* (którym?), Hans Mewsche i żona Heyne Melsaw ze S.O.

XIII/146 – 1 III 1393 Grete córka Heyne Schumeker, pochowanego w Rudnicy i Grety, wdowa po Hermanie Wegener, zamieszkała w N.O., urodzona w Conradsdorp, uwiedziona przez męża w wieku 19 lat w domu Heyne Smet; ostatnia spowiedź ok. 11 XI 1392 w domu Piotra Gossow przed herezjarchą Clausem (tj. Mikołajem Gotschalkiem). Uwiodła Cune Woltera.

XIII/147 – 1 III 1393 30-letnia Katarzyna wdowa po Hansie Stegeman z N.O. urodzona tamże, córka Jakuba Clode zmarłego w sekcie i pochowanego w Warnicach oraz Katarzyny (zob. nr 45), wprowadzona do sekty przez matkę w wieku 14 lat w domu Piotra Rothe w Mieszkowicach; ostatnią spowiedź odbyła przed rokiem w N.O. w domu Ottona Pomyll. W sekcie siostra Geze wdowa po Clausie Brotwin.

XIII/151 – 4 III 1393 Katarzyna żona Jakuba Smed z Kłepicza, 60-letnia, urodzona w Kamieniu (Pomorskim), córka Germana Stylle (?) i Gezy, pochowanych w Lipiu (w ziemi białogardzkiej), wprowadzona do sekty w Lipiu, ostatnią spowiedź odbyła dwa lata temu w N.O. w domu Henninga Jorisa. Jej dzieci Katarzyna, Jakub i Greta, żona Ottona Nesela z Bielina, były wcześniej przesłuchiwane.

XIII/157 – 11 II 1394 Alheyd urodzona w Ławach, córka sekciarzy Hannesa Cremera i Greta, żona Hincze Wegenera Młodszeo, zamieszkała w N.O. uwiedziona w domu ojca w Moryniu, ostatnia spowiedź rok temu w N.O. w domu młyńskim Hincze Wegenera Starszego przed herezjarchą Mikołajem (*domino Nicolao*).

XIII/160 – 14 II 1394 Tilze urodzona w Kokstede i tam wprowadzona do sekty, wdowa po Hannes Enghel z N.O. ostatnia spowiedź w S.O. w domu Hermana Gonaw (Gossow?) z N.O. Do sekty wprowadziła swe córki Tilze i Tele.

XIII/161 – 17 II 1394 Tyde Mewes z N.O. urodzony w S.O. syn Piotra Mews sekciarza pochowanego w Żelichowie i Katarzyny, uwiedziony przez pasierbicę swą Katarzynę Schowenberg, pierwsza spowiedz w S.O. w domu Stegemaana, ostatnia spowiedź w N.O. w domu Piotra Gossow; kazanie w domu Heyne Hokmana z S.O.; kazania w domu Hyncze Wegenera.

XIII/162 – 18 II 1394 Gertruda zona Clausa Woltera z N.O., urodzona tamże, córka Goricz i Gertrudy sekciarzy pochowanych tamże, wprowadzona do sekty przez ojca w wieku 14 lat; ostatnia spowiedź w domu Piotra Gossow, kazania przed heresiarchą w domu Hincze Wegenera Starszego i Piotra Gossow; przesłuchiwana wcześniej przez plebana, uwiodła Ticzeken córkę Henninga Gellen.

XIII/166 – 19 II 13 94 Grete z N.O., córka Hincze Wegenera Starszego i Katarzyny, wprowadzona do sekty przez rodziców w wieku 10 lat; ostatnia spowiedź w domu Piotra Gossow w S.O.

XIII/176 – 14 III 1394 14-letnia Geze urodzona w Kerkow k. Angermünde, córka Hansa Grecz i Greta z N.O. pochowanej w Welsaw, służąca Piotra Gossawa.

XIII/178 – 15 II 1394 Greta wdowa po młynarzu Henningu Smedyken z Morynia, urodzona w młynie Krępacz (bo zapis *Trompolstesmoel* należy odczytać jako *Crompolstesmoel* i identyfikowac z Krumpholzmühle) zeznała, że została uwiedziona przez Clausa Engels z N.O.

XIII/179 – 16 III 1394 Herman Wegener z N.O., syn Hermana sekciarza pochowanego w N.O. i Greta służącej w Szczecinie, parobek Henninga Grabaw, do sekty wprowadzony przez rodziców w wieku 4 lat, ostatnia spowiedź w domu Piotra Gossow w N.O.

XIII/180 – 16 III 1394 Katarzyna z Conradsdorp urodzona w N.O. córka sekciarzy Piotra Gellen i Greta, żona Heyncz Hagena, do sekty wprowadzona przez Mette żonę stryja Henninga Gellen w N.O., pierwsza spowiedź tamże w domu Jana Fischer zmarłego w sekcie, ostatnia dwa lata temu w Mieszkowicach, kazania wysłuchiwała w domu Piotra Gossaw w N.O.

XIII/181 – 16 III 1394 Katarzyna z Conradsdorp, ur. w Dolsku, córka Clausa (Dame) sekciarza i Greta służącej w Szczecinie, żona Henninga Gerkens, wprowadzona do sekty przez Hansa Lenczyne, pierwsza spowiedź w N.O. w domu Otto Pomellen.

XIII/192 – 24 III 1394 Tele żona Hermana Hokmana z Conradsdorp, urodzona w Dobrej Nowogardzkiej, do sekty w domu Piotra Gossaw w N.O.

XIII/193 – 24 III 1394 Heyne Smerwylkel z N.O. 21-letnia, urodzona w N.O. lub S.O., córka sekciarza Heyne Smerwunkel pochowanego w Kerkow i Mette, do sekty wprowadzona przez rodziców w wieku 11 lat w domu Heyne Hokmana Długiego w N.O., ostatnia spowiedź w domu Henninga Fischera rok temu. W sekcie siostra Katarzyna żona Andrzeja Ermgard, Engyl Hokman, Tyde i Claus Rudenbeke, Sybe Curaw.

XIII/194 – 24 III 1394 Katarzyna wdowa po Piotrze Mews z Golic, ponad 30-letnia, urodzona w N.O. córka Henninga Schowenburch i Greta zmarłych w sekcie i pochowanych w N.O., do sekty wprowadzona przez krewnego Henninga bei der Stege; odbyła ostatnią spowiedź w 1393 w domu Ebila Viltera w Żelichowie, w sekcie z nią krewna Katarzyna, żona Henninga Rutlynga, brat Hans i córka Tylss zamieszkała w Golicach.

Dla cysterek cedyńskich sekciarze nie stanowili niebezpieczeństwa w zakresie eksploatacji ekonomicznej. Brak śladu aktywności mniszek i ich wiejskich plebanów poza plebanem z Nowego Objezierza w trakcie procesu szczecińskiego. Napotyamy w zakresie oskarżania jedynie aktywność plebana z Mieszkowic i Morynia²⁵. Waldensi byli zresztą w samej Cedyni. Oto przykłady:

XIII/140 – 26 II 1393 Małgorzata żona Heyne Ekhardusa z Cedyni, urodzona 1356/7 w Arnhusen (dziś Lipie wtedy w ziemi białogardzkiej księstwa pomorskiego) lub w Vyrchaw (tj. Wierzchowo k. Złocienca?) jako córka sekciarza Filipa Smed i Małgorzaty, pochowanych w N.O., gdzie mieszka jej brat Jakub Smet. Została wprowadzona do sekty w wieku 13 lat w 1370 przez Heycze Wegenaryne w Serwst (k. Chorin), zmarłą w sekcie k. Angermünde. Ostatnią spowiedź odbyła w domu Spygelmana w Żelichowie. Uwiodła Heyne Screter. Towarzyszyła jej w sekcie siostra Katarzyna, żona Henninga Widemana z Wierchlasu i inni.

XIII/163 – 18 II 1394 Katarzyna żona Henninga Wideman z Wierchlasu, urodzona w Wierzchowie (k. Złocienca), wprowadzona do sekty *in villa* (sic!) *Cedene* przez siostrę Gretę (wyżej), odbyła ostatnią spowiedź w N.O. w domu Piotra Gossow.

Oto jeszcze waldensi z sąsiednich wsi Orzechów i Żelichów:²⁶

²⁵ D. Kurze, *Quellen*, nr 105, 108, 109, 127, 135, 142, 147, zwłaszcza 161; C. Gahlbeck, dz. cyt., s. 299.

²⁶ Waldensów z opuszczonej wsi Konradsdorf (Conradsdorp, położonej w Łysogórskim Lesie ok. 2 km na pld.-wsch. od Żelichowa) zaprezentowano w wydawnictwie *Chojna i okolice na przestrzeni wieków* (2), red. R. Skrycki, Chojna-Zielona Góra 2008, s. 25 n.

Z Orzechowa:

XIII/30 – 17 XII 1392 Jakub Smet (z Orzechowa) urodzony (w Kłępiczu?) syn Jakuba z Kłępicza i (Katarzyny Tamme), żonaty z Grise; w sekcie z nim jego szwagier Hans Polan.

XIII/140 – 26 II 1393 sekciarzem rzemieślnik Otto z Orzechowa.

XIII/148 – 4 III 1393 Greta żona Jakuba Smet z Orzechowa urodzona tamże, córka Henninga Tamme i Katarzyny nie sekciarzy, wprowadzona do sekty przez męża w 1389 w domu Hermana Gossow, potem odbyła spowiedź w Objezierzu w domu tegoż.

XIII/149 – 4 III 1393 Katarzyna 21-letnia żona Hansa Polan z Orzechowa, urodzona w Kłępiczu córka Jakuba Smed i Katarzyny sekciarzy z Kłępicza, i tam do sekty wprowadzoną w wieku 10-11 lat, odbyła ostatnią spowiedź przed rokiem z mężem w domu Henninga Joris w N.O. przed herezjarchą Mikołajem, dalsze spowiedzi odbyła w Orzechowie, w kuźni, ostatnią rok temu w domu Henninga Joris w N.O.; w sekcie jej brat Jakub Smet, krewna Greta żona Jakuba Hokmana, Greta (Małgorzata?, żona Heyne Eckhard) z Cedyni, Katarzyna (żona Henninga Widerman) i Greta (c. Clausa Dame) z Wierzchlasu, trzech stryjowie czy kuzyni (*patruos*) Hans Lencze, Hans Smet z Garcz, Jakub Smet z N.O.

XIII/150 – 4 III 1393 Hans Polan z Orzechowa ok. 40-letni urodzony w Gudowie k. Drawska, syn sekciarzy Hermana i Tele, wprowadzony do sekty przez ojca w wieku 11 lat, odbył ostatnią spowiedź 1392 w N.O. w domu Henninga Joris.

XIII/183 – 17 III 1394 Thyde Tramburch z Orzechowa córka Szymona T. z Gudowa potem Morynia, do sekty wprowadzona przez ojca w wieku 12 lat w Żelichowie, pierwszą spowiedź odbyła w wieku 12 lat w Żelichowie w domu Heyne Bercholta a ostatnią rok temu w domu Heyn Spygelmana. W sekcie jej siostra Geze żona Hansa Grawawa z S.O.

XIII/184 – 19 III 1394 przesłuchany Claus Vleetman (Flyetman) urodzony w Fleyt k. Prenzlau syn Hansa F. i Łucji nie sekciarzy.

Z Żelichowa:

XIII/49 – 26 I 1393 Ebel Vilter z Żelichowa, sekciarz, brat Sybe Hutviltera z Mieszkowic.

XIII/55, 76 – 1393 przesłuchani Piotr Smed z Żelichowa, *patrinus* Gretty żony Mathie Joris z Wilmersdorf k. Angermünde; Greta wdowa po Mewsie, kanzodziei sekty w Żelichowie.

XIII/97 – 11 II 1393 Greta żona Cune Holczendorpa z Żelichowa, 17-letnia, urodzona w Conradsdorp (k. Żelichowa) córka Heyne Tramburcha i Tylss sekciarki, wprowadzona do sekty przez matkę w wieku 11 lat w domu Piotra Gossawa, wprowadziła do sekty swą służącą Vynkyne.

XIII/110 – 14 II 1393 zeznaje Katarzyna żona Heyne Spygelman z Żelichowa, córka Heyncze Rosendala, urodzona w Warnicach, do sekty wprowadzona 1383 przez Henninga Wegenera i jego żonę, ostatnią spowiedź odbyła 4 lata temu w domu Piotra Gossow w N.O.

XIII/141, 170 – 27 II 1393 Hans Rudaw karczmarz z Żelichowa, urodzony w Warnicach, syn sekciarzy Tyde i Heyle pochowanych w Warnicach, działał w sekcie w Dysznie – tu żył jego stryj czy kuzyn (*patruus*) Poleman – w Moryniu, Mieszkowicach; do sekty wprowadził Katarzynę żonę Hansa Poczelaw, Tele, żonę jego brata Clausa Poczelow, Cliss Schumakera, siostrę Gretę.

XIII/143 – 27 II 1393 Tylss żona Hansa Steckelyna z Żelichowa, sekciarza od urodzenia, urodzona w 1362 w Gudowie k. Drawska, córka Heyne Spygelmana pochowanego w Conradsdorp (k. Żelichowa), wprowadzona do sekty w wieku 18 lat przez rodziców w domu Henninga Wegenera, ostatnią spowiedź odbyła w domu brata swego Heyne Spygelmana w Żelichowie.

XIII/154 – 5 III 1393 Claus Posselow (Poczelow) z Żelichowa, urodzony w Kokstedt, syn Clausa i Mette sekciarzy, wprowadzony do sekty przez Henninga Grenczyne w jego domu, ostatnią spowiedź odbył w 1391 w Żelichowie w domu Spygelmana; słuchał kazań Ebyla Viltera, uwiódł żonę Tele, siostrę karczmarza Rudawa; w sekcie z nim też brat Hans, siostry Tylss, żona Clausa Jon z Żelichowa, Tele żona Clausa Fischera z Bielina, Mews Newman, Henning Newman, Hans Walter w „Cherker” (Kerkow?) z synami, Claus Zebekaw, Claus i Michel z Kokstede i krewni: Mette żona Heyne i Geze żona Hansa Lencz z Conradsdorp.

XIII/164 – 18 II 1394 Mateusz Berebom z Wierzchlasu urodzony w Żelichowie, syn Hermana Bereboma i Tele nie będących w sekcie, do sekty wprowadzony w Mieszkowicach.

XIII/185 – 20 III 1394 Katarzyna żona Hansa Mews z Żelichowa, urodzona w Wilmersdorf k. Angermünde, córka Hansa Grifenbercha i Katarzyny nie będących w sekcie, wprowadzona do sekty w domu Ebila Hutviltera w Żelichowie przez (Mette) żonę Piotra Mewsa.

* * *

Skrucha waldensów z Cedyńskiego Kąta podczas przesłuchań szczecińskich była pozorna bo sekta tam trwała.

O postępowaniu przeciw kacerzom w Szczecinie i w biskupstwie brandenburskim słyszymy znów w 1411 roku²⁷. W 1402 Nowa Marchia stała się

²⁷ D.Kurze, *Quellen...*, s. 267.

częścią państwa krzyżackiego w Prusach. Znów w maju 1415 w Strzelcach a we wrześniu w Myśliborzu działał sąd inkwizycyjny dla osądzenia winnych herezji i czarów²⁸. Potem doszło do symbiozy waldensów z czeskimi husytami. Impulsem był ich pobyt w tych okolicach w trakcie wypraw zbrojnych do Brandenburgii (1431) i Nowej Marchii (1433 w toku wojny polsko-krzyżackiej). Kilkutysięczny korpus radykalnego odłamu husytów, tzw. „sierotek” pod Janem Czapkiem z Sannu w dniach 16–19 czerwca 1433 przeprowadzał operację w rejonie Mieszkowic i Morynia. Wojska husyckie zapewne tu oczekiwane, rozbudziły na nowo ten ruch religijno-społeczny. Ślady współdziałania obrosły legendą i przeniknęły do kronik. Piotr Hafftitz w swej brandenburskiej *Microcronicon Marchicum* z 1599, powołując się na bliżej nieznany rękopis „kroniki nowomarchijskiej” Jana Fryderyka, diakona z Chojny, pod datą 1432 donosi, że husyci Prokopa Wielkiego i Wilhelma Kostki w czasie wyprawy do Marchii (która miała miejsce w 1431!) wdarli się też do krzyżackiej Nowej Marchii i splądrowali okolice Chojny wzdłuż Odry, gdzie znajdowały się wioski z czeskimi nazwami, zwane potem Ketzerdorfer. Dlatego w owych wsiach długo jeszcze po wyprawie przed ukrytymi w piwnicach ołtarzami odprawiali swe nabożeństwa²⁹.

Doszło tu do połączenia przekazów o wyprawie taborców do Brandenburgii z 1431 z wyprawą „sierotek” do Nowej Marchii w 1433 roku. Współczesny Hafftitzowi Andreas Angelus pisze, że husyci splądrowali i spalili też wieś k. Chojny, lecz zorientowawszy się, że mieszkają w nich religijni pobratymcy, naprawili pomyłkę i odbudowali je. Powtarza to nadal z datą 1432 chojeński historyk August Kehrberg w I ćwierci XVIII wieku. W określaniu powszechnym tych wsi jako *Ketzerdörfer* historyk ten upatrywał ślad sympatii dawnych mieszkańców do ruchu husyckiego. Odnotował też przekaz o ołtarzach w kilku piwnicach, przed którymi odprawiano nabożeństwa od ponad stu lat i nazwę „Kacerskiej Góry” między Cedynią i Orzechowem³⁰. Trudno dać wiarę temu, że husyci mieli czas na odbudowanie spalonych wsi w ciągu kilku dni pobytu. Już 21 czerwca po próbie zdobywania Chojny pociągnęli stąd na główny front wojny na Pomorzu Gdańskim. Ale nawiązanie współpracy z Czechami przez mieszkańców jest pewne i owocuje w przyszłości.

²⁸ *Codex diplomaticus Brandenburgensis*, hrsg. A. F. Riedel, Berlin 1869, IV Theil (dalej CDB D), s. 150; P. Hafftitz, *Microcronicon Marchicum*, 1599, także G. Sello, *Neumärkische Mirakel*, „Forschungen f. Brand. u. Preuss. Gesch.” IV, 1891, s. 613–622.

²⁹ CDB D, s. 61 Autor o rok przesunął opisane zdarzenia, wyprawę Czapka do Nowej Marchii umieścił pod 1434; zob. P. Schwartz, dz. cyt., s. 65 n.; E. Rymar, *Polsko-czeska wyprawa zbrojna do Nowej Marchii w 1433 roku*, „Przegląd Zachodniopomorski” 1993, z. 1, s. 49 n.

³⁰ A. Angelus, *Annales Marchiae Brandenburgicae*, 1598, II Abtheilung, s. 13; A. Kehrberg, *Historisch-chronologische Abriss der Stadt Königsberg in der Neumark*, 2 Aufl. Berlin 1724, II Abth. s. 13.

Wielki mistrz krzyżacki Konrad von Erlichshausen powiadał 22 XI 1447 swego wójta Nowej Marchii o interwencji biskupa pomocniczego kamińskiego Wichmana (tyt. biskupa Beer Szeby) w sprawie odnawiającej się herezji (*ketczerey*) w Moryniu, Mieszkowicach i okolicy, polecił przeto bez rozgłosu w tych parafiach z pomocą prepozyta kapituły kolegiaty św. Piotra i Pawła w Myśliborzu (Jana Czorgesa) oraz 1-2 plebanów z tych miast lub rycerzy okolicznych, oprócz prałatów kamińskich, przeprowadzić dochodzenie³¹. Niestety, nie wiadomo nic więcej o tej sprawie, może z powodu zamieszania w diecezji wobec kłopotów biskupa – elekta Henninga w latach 1446–1449.

Głośne jest znów postępowanie inkwizycyjne z 1458, a więc po przejęciu Nowej Marchii od Krzyżaków przez elektora brandenburskiego Fryderyka II (1454). Wtedy to z inicjatywy biskupa brandenburskiego Stefana Bodeckera elektor polecił podjąć akcję przeciwko odnawiającej się herezji waldensów w regionie Angermünde. Nocą 21 kwietnia biskup dokonał ujęcia „na gorącym uczynku” w domu sołtysa Jana Goritza (Goreśa) w Klein Ziethen (k. Angermünde) i osądzenia herezjarchy Mateusza Hagena, krawca z Żelichowa w Cedyńskim Winklu, duchownego w Nowej Marchii, ziemi wkrzańskiej i na Pomorzu, nauczającego i odprawiającego nabożeństwa, udzielającego komunii pod dwiema postaciami, w Starym i Nowym Objezierzu oraz Cedyni, w swej (Stefana) diecezji [sic!]. Wraz z Hagenem ujęto dwóch młodych asystentów w jego misji religijnej: Jana Grentza z Czelina i Jerzego Bomherra z Żelichowa (de Selchow) z „dystryktu Fledenitz” (tak nazwę odczytał Wattenbach, za nim Kurze, ponieważ jednak takiej wsi w „Cedyńskim Kącie” nie ma, może należało odczytać jako Fiedenitz co pozwala na skojarzenie z Vietnitz, czyli Witnicą³²). Grentz jako młody chłopiec przez ojca powierzony Hagenowi dla nauki pisanie i czytania spędził z nim rok w Czechach i od tej pory towarzyszył mu jako ministrant w trakcie nauczania i nabożeństw, podawania komunii w dwóch postaciach we wsiach Nowej Marchii, także w Czelinie, o czym dowiadujemy się z jego zeznań. W trakcie procesu waldensów 1392–94 nazwisko to noszą waldensi wkrzańscy np. w Kaakstedt, Kerkow, Welsow i w Nowej Marchii: Mieszkowicach, Czelinie³³.

Z polecenia elektora uwięzionych dostawiono do Berlina gdzie przybył biskup i jego inkwizytor, profesor teologii franciszkanin Jan Kannemann. Prze-

³¹ D. Kurze, *Quellen...*, s. 38 n., 287 n.

³² I tak też czynił P. Schwartz, dz. cyt., s. 71. Jan może pozostaje w związku rodzinnym z Piotrem Grentz rajcą Chojny w 1375, CDB XIX, s. 262.

³³ P. Schwartz, dz. cyt., s. 71–72; D. Kurze, *Quellen...*, s. 288 n. (akta procesowe); tenże, *Markische...*, s. 475.

sluchanie 23–24 kwietnia odbyło się w obecności elektora, dwóch burmistrzów Berlina, opata cystersów z Lehnin i kilku teologów dominikańskich. Ujawniło ono związki gminy obsługiwanej przez Hagen z czeskimi taborytami. Hagen urodzony w Żelichowie – może więc z rodziny Hagenów znanej w 1392/4 w pobliskiej wsi Conradsdorp – dłuższy czas przebywał w Czechach, w mieście Sadska (dawniej Zac, Saaz, Satzk), wyświęcony na subdiakona przez biskupa Fryderyka Reiserera (Ryss, Rycz), przywódcę radykalnej sekty husyckiej taborytów w Sadska i niemieckich waldensów. Zwany „papieżem”, w 1446 odwiedzał ziemię wkrzańską i zapewne Nową Marchię, w której stwierdził wiele gmin waldensów. Hagen prezentowany na diakona przez byłego taboryckiego „biskupa” sekty, czyli w istocie herezjarchy Mikołaja, otrzymał w 1456 w Czechach na synodzie w Satzk (Zacz) od biskupa sekty „braci czeskich” zlecenie głoszenia Ewangelii w Nowej Marchii. Po powrocie osiadł w rodzinnym Żelichowie – gdzie jako poddany krzyżacki – uruchomił warsztat krawiecki. Działalnością objął też Goszkówek, Golice, Nowe i Stare Objezierze, Kłepicz, Mieszkowice, Cedynię, Czelin. Nauczał i odprawiał msze w języku niemieckim i udzielał komunii pod dwiema postaciami.

Wszyscy trzej zostali postawieni przed biskupem i przywiezieni do wiary katolickiej. Tylko Hagen trwał przy swoim. Wyrok z powołaniem się na autorytet Stolicy Apostolskiej i papieża wydano 27 kwietnia. Po wydaniu sądowni świeckiemu został spalony tego dnia na stosie na Nowym Rynku przed kościołem NMP w Berlinie po wielkiej procesji z krzyżem, chorągiewkami, z udziałem biskupa Kannemanna, który wygłaszał kazanie i odczytał wyrok, z udziałem licznych mnichów z Berlina i Kölln, duchowieństwa świeckiego, panów świeckich, wśród których był i Paweł de Contrestorf (od 1450 ochmistrz dworski), od 1456 do 1467 elektorski wójt Nowej Marchii. Młodzi pomocnicy Hagena jako nawróceni grzesznicy zostali odprowadzeni z powrotem do kościoła nosząc na szatach kacerski krzyż. O straceniu Hagena doniósł pewien kanonik wrocławski pisząc, że tego roku w Berlinie spalono kacera co to wyświęcony został przez biskupa Fryderyka z Sadska³⁴. Następnego dnia elektor z Kannemannem udał się do Angermünde gdzie przeprowadził akcję pacyfikacyjną, z rajcami osądził we wsiach Klein Ziethen i Kerkow posądzanych o kacerstwo przez związki z Hagenem³⁵.

³⁴ Urodzony ok. 1401 w Daiting w rodzinie waldenskiej, od 1430 duchowny w Czechach, biskup od 1433, ujęty w 1457 w Strassburgu alzackim i tam spalony 6 III 1458; zob. L. Keller w: *Allgemeine Deutsche Biographie*, 28, Leipzig 1899, s. 121 n.; Miloslav Polivka, *Friedrich Reiser*, w: *Biographisch-Bibliographisches Kirchenlexikon*, Bd. 7, Herzberg 1994, s. 1577–1578. Efektem jego ujęcia były zapewne aresztowania w Brandenburgii.

³⁵ P. Schwarz, *Die Ketzerdorfer* s. 71 i n.; W. Wattenbach, *Über die Inquisit*, 1886, s. 73–87; D. Kurze, *Quellen...*, s. 7 i n., 288–301; tenże, *Markische...*, s. 467 i n.

Mieszkańcy Kerkow przysięgali na wierność wieże katolickiej gdyż zeznali, że do sekty Hagena należeli. Następnego dnia egzorcyzmem Kannemanna zostali poddani mieszkańcy Klein Ziethen i również „nawrócili się”³⁶.

W 1 II 1480 i 27 VIII 1481 elektor Albrecht Achilles w listach do syna, margrabiego Jana, pisał o herezji w diecezji kamińskiej³⁷ – a więc w Cedyńskim Winklu. Ponieważ w diecezji kamińskiej trwała wtedy walka o stolec biskupi, co nawet powodowało starania elektora o oderwanie Nowej Marchii lub jej południowej chociaż części do biskupstwa lubuskiego, sprawą tłącej się tam herezji zajął się biskup lubuski i faworyt elektora, Fryderyk II Sesselmann (1455–1483). Nie licząc się z granicami diecezji w obecności biskupa lubuskiego i Weymara, wójta zamkowego z Kölln, osądzono w 1483 znów kacerzy z Chojny i Nowego Objezierza³⁸. Skłonieni zostali do złożenia przysięgi na wiarę katolicką kacerzy: 14 I Bartłomiej Curt, 19 III Henning Grensing i powiązany z nim, za nich poręczający towarzysze: mistrz cechu odlewnik baniek Szymon Hussler, wszyscy z Chojny, Peter Grensing i Bartłomiej Smet z Nowego Objezierza³⁹.

Po tych kolejnych prześladowaniach waldensów następuje zupełny upadek sekty w obszarze chojeńskim. Około stu z nich wyemigrowało w 1486 do swych pobratymców w Czechach i na Morawach (Fulnek/Ji in, Hranice, Landskrona)⁴⁰, o czym donoszą liczni czescy pisarze tej doby, bo w XVI w. spotykane wśród mieszkańców były rodziny rodem z Nowej Marchii. W księdze miejskiej Fulneku za lata 1515–1564 odnotowano zgony urodzonych w Łukowicach, Goszkówku, Orzechowie⁴¹, np. sędziego Jurgena (George) Wu(e)ler (Wychlen, Wuehlen, Wuehler, Wuler), i żonę Małgorzatę (1557), ławnika Piotra Andrewe-sa (Drebes, Andreas) 1545–1563, ławników Piotra i Kirsteina Bucholów w 1545, ławnika Piotra Hage(n)a 1545–1564 z żoną Anną Bucholtz (1557; wzięli ślub w kościele i mieli w Goszkówku 4 synów o imionach: Merten, Joachim, Paul i Peter); ławnika Mathisa Hagena, Simona Hagena w 1563; ucznia lniarskiego Benedykta Hagena 1545, ławnika Piotra Sperlinga 1545, Hansa Hagena 1544,

³⁶ P. Schwarz, dz. cyt., s. 76. Badacz odrzucił wcześniejszą identyfikację przez Wattenbacha Kerkowa z Kierzkowem myśliborskim.

³⁷ D. Kurze, *Quellen...*, s. 302–305, tenże, *Markische...*, s. 478 i n.

³⁸ F. Priebatsch, *Politische Correspondenz des Kurfürsten Akbrecht Achilles*, Bd II, Leipzig 1897, s. 584; D. Kurze, *Quellen...*, s. 312

³⁹ D. Kurze, *Märkische...*, s. 485 n.

⁴⁰ *Codex Diplomaticus Brandenburgensis continuatus. Sammlung ungedruckter Urkunden zur Brandenburgischen Geschichte*, Bd II, hrsg. v. G. W. v. Raumer, Berlin 1831–1833, s. 77, D. Kurze, *Quellen...*, s. 313 n.

⁴¹ Liczne zapisy osób urodzonych w Nowej Marchii w księgach miejskich z lat 1515–1564. D. Kurze, *Quellen...*, s. 329 n., wcześniej też druk w: „Die Neumark”, Jg 15, 1938, s. 50–55.

Macza Hagena 1547, Christella i Annę Hagen 1545, Georga Hagena 1556, Elżbietę Rutlingesa 1545, Trebes Buchalde 1557, krawca Andreasa Hagena 1557. W 1564 Hans Belick, Piotr Herbart (Herbortt) i Benedeyk Hagen zeznali przed radą, że Jost Belick z żoną Barbarą wzięli ślub we wsi Orzechów (Ffrich) i mieli synów Tomasza i Łukasza. Z Nowej Marchii pochodzili: Piotr Boellick (Boellyk, Boeldicke) 1534–1556, Greger Boeldike 1556, Andres Boeldike i Krystyna 1534, Peter Obentrott 1564, bracia Valten i Hans Obentrott 1545, Michel Obentrott i Katarzyna 1545, Michel Thammer 1564, bracia Hans i Marcin Herbart (Herbart, Herwart) 1544-1564, Macz Herwart i Katarzyna 1544, Macz z żoną Anną z Orzechowa i ich synowie Rotthanns i Andres 1558; Mertell Herwart 1554, Hans Greffendorff (1544) z żoną Krystyną, Hans Grefendorff 1556, 1564 i Anna 1556, Burchard Grefendorf 1543, 1545, 1556⁴² W 1534 tamże był wyświęconym na duchownego Michał Tham(mer), a z okazji zgonu zapisano, że on „z Mareckiego pokolenj był”. Mógł być potomkiem rodziny Tamme z Orzechowa osądzonej 4 III 1393⁴³.

Okolo tego czasu działał we wsiach kolo Cedyni jako apostoł waldens Piotr „Tkacz” (Weber, „tkadlec”) przybyły z Czech⁴⁴.

Die Waldenser aus der „Ketzergegend” um Chojna im 14. und 15. Jahrhundert

Dieser Artikel ist ein Beitrag zum Näherbringen der Geschichte der Häretiker in sogenannten „Ketzendörfern“ aus der Gegend um Chojna /Königsberg und Cedynia /Zehden im 14. und 15. Jahrhundert. Insbesondere in Gross und Klein Wubiser / Stary und Nowy Objezierzy breiteten sich trotz zeitweiliger Verfolgungen die Waldenser aus. Die Geschicke der Sekte im 14. und 15. Jahrhundert werden skizzenhaft dargestellt, mit Hervorhebung der 2. Hälfte des 14. Jahrhunderts und Akzent auf die Gegend um Cedynia /Zehden und Chojna /Königsberg. Gerade dort befand sich der „Herd“ der Waldenser der Diözese Kamien /Cammin.

Die Protokolle des großen Inquisitionsprozesses sind eine solide Grundlage der Quellen für die wissenschaftlichen Untersuchungen der Sekte. Der Prozess fand in Stettin vom Dezember 1392 bis in den Frühling 1394 unter der Leitung des deutschen Coelestiner-Ordensprovinzials Peter Zwicker aus Prag statt.

⁴² D. Kurze, *Märkische...*, s. 497.

⁴³ D. Kurze, *Quellen...*, s. 330–331.

⁴⁴ D. Kurze, *Märkische...*, s. 497, 499.

Er wurde mit päpstlichem Legat zur Ketzerbekämpfung in den Diözesen Brandenburg, Cammin und Lebus durchgeführt. Bekannt sind 195 Protokolle der Verhöre, die Dietrich Kurze herausgegeben hat (*Zur Ketzergeschichte der Mark Brandenburg und Pommerns vornehmlich im 14. Jh. Luziferianer, Putzkeller und Waldenser*, „Jahrbuch für die Geschichte Mittel-und Ostdeutschlands“ 16/17, 1968, S. 50-94). Die Sammlung wurde jedoch nur dazu genutzt, um den Kreis der Ketzerfamilien vorzustellen, die in den oben genannten Dörfern und auch in den Nachbardörfern (Wrechow/Orzechów, Dürrenselchow/Żelichow) sowie in Cedynia /Zehden lebten. Dietrich Kurze folgend wurde im Text auch auf die Verbindung der Waldenser zu den Husitten in Böhmen auch im 16. Jahrhundert hingewiesen.